

Венгер В. В.Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

РАЗВИТИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ СТРУКТУР В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрены методологические подходы к применению основных теоретических направлений и экономических концепций относительно определения сущности понятий «интеграция» и «интегрированные структуры». Проанализированы действенные механизмы и критерии выбора объектов для интеграции. Определены наиболее эффективные формы объединения субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: интеграция, интегрированная структура, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, финансово-промышленные группы.

Venger V. V. Institute for Economics and Forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT OF INTEGRATED STRUCTURES IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Summary

In the present paper we consider methodological approaches to the main theoretical trends and economic concepts' usage on the «integration» and «integrated structures» essence definition. Effective mechanisms and criteria of the integration objects' selection are analyzed. The most effective forms of the economic entities association are defined.

Key words: integration, integrated structure, vertical integration, horizontal integration, financial industrial groups.

УДК 334.75:658.114.5

Воронкова І. Ю.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

ФАКТОРИ І ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ

Особливості функціонування кластера залежать від таких чинників, як спеціалізація, структура виробництва, рівень комплексності тощо. Вивчення закономірних тенденцій їх розвитку, аналіз складу, виробничого напрямку, розробка питань моделювання, планування і прогнозування сприяє визначенню спільних рис кластерів та групуванню їх за певними ознаками. Це завдання вирішується за допомогою класифікації. У статті подано класифікаційні ознаки кластерів, наведено визначальні характеристики кластера, розглянуто кластерні взаємодії залежно від його організаційної структури та функції кожної складової в економічному процесі. Запропоновано використання критеріїв класифікації кластерів через врахування особливостей взаємодії їх складових. Визначені ланцюжкові взаємозв'язки між складовими кластера у формуванні додаткової вартості та синергетичного ефекту. Дослідження взаємозв'язків у кластері пов'язується з пошуком оптимальних шляхів удосконаленого використання методологічних підходів до кластероутворення та визначення теоретичного базису розробки практичних рекомендацій.

Ключові слова: кластер, кластероутворення, класифікаційні ознаки, взаємодіючі підприємства, взаємозв'язки, складові кластера.

Постановка проблеми. Кластер сприймається як територіально-виробниче об'єднання базових, суміжних, допоміжних та обслуговуючих його складових. Специфіка функціонування кластера залежить від таких чинників, як спеціалізація, структура виробництва, рівень комплексності тощо. Вивчення закономірних тенденцій їх розвитку, аналіз складу, виробничого напрямку, розробка питань моделювання, планування і прогнозування необхідне у визначенні спільних рис кластерів і згрупування їх за певними ознаками. Це науково-методичне завдання може вирішуватися за допомогою класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій вітчизняній та зарубіжній літературі представлені окремі наукові аспекти утворення та розвитку кластерів. Теоретичні положення щодо передумов утворення та розвитку кластерів в економіці започаткували іноземні вчені Е. Бергман, І. Дахмен, М. Енрайт, Р. Коуз, П. Кругман, Е. Лімер, А. Маршал, Л. Мат-

ссон, С. Розенфельд, Ф. Перу, В. Прайс, Д. Солє, І. Толенадо, П. Фішер, М. Фельдман, В. Шройдер, Й. Шумпетер та ін. Засновником сучасної концепції кластерів та аналізу їх впливу на формування конкурентних переваг вважають американського економіста М. Портера.

Питання формування та розвитку кластерів щодо інноваційної моделі економіки знайшли відображення у вітчизняних фахових працях, зокрема: Анненкова О., Войнарченко М., Ганущак-Єфіменко Л., Геєць В., Карасев А., Кропивко М., Кузьмін О., Мікула Н., Саблук П., Соколенко С., Федулова Л., Хоменко О. та ін. Основну увагу в цих дослідженнях зосереджено на особливостях діяльності кластерів в галузях виробництва товарів і послуг та вивченні зарубіжного досвіду їх організації.

Мета статті – узагальнення класифікаційних ознак кластерів, виявлення видів взаємодій складових кластерних утворень у залежності їх організаційної структури та функції кожної складової в

економічному процесі, визначення взаємозв'язків взаємодіючих складових кластера та передумов формування ланцюжка додаткової вартості й виникнення синергетичного ефекту.

Основні результати дослідження. Поняття «класифікація» (від лат. classis – разряд, клас і facio – роблю, розкладаю) визначається як система суспільних понять (класів об'єктів) якоїсь галузі знання чи діяльності людини, що часто подається у вигляді різних за формою схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів, а також для точного орієнтування в різноманітті понять або відповідних об'єктів. Класифікація повинна фіксувати закономірні зв'язки між класами об'єктів з метою визначення місця об'єкта в системі, яке вказує на його властивості [1, с. 269].

Відправними методами класифікації і типології є аналіз, аналогія, порівняння і синтез. Їх застосування дає змогу об'єднати кластери у класи і типи, оснований на певних спільних або відмінних рисах.

Для класифікації кластерів необхідно враховувати низку ознак і факторів їх розвитку – серед них масштаби території, виробничий потенціал, умови формування, сировинна база, трудові ресурси, спеціалізація і структура кластера, розвиток взаємозв'язків та ін.

У фаховій економічній літературі мають місце розробки з класифікації кластерів. Так, С.І. Соколенко наводить класифікацію кластерів, враховуючи наступні ознаки: конкурентні, стратегічні, виникаючі, потенційні, зрілі, стабілізуючі [2, с. 163]. При цьому приймається до уваги те, що С. Розенфельд, а згодом і М. Енрайт розробили варіанти групування кластерів, зважаючи на здатність підприємств до пожвавлення економіки та реалізації свободи обміну інформацією, інноваціями, технологією, капіталом між учасниками кластера (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація кластерів за С. Розенфельдом-М. Енрайтом

(складено за джерелом [2, с. 163-164])

За цією класифікацією С. Розенфельд поділяє кластери на:

- працюючі – здатні повніше реалізувати свій потенціал та спільно виготовляти більше продукції кращої якості;
- приховані – мають потенційні можливості для реалізації синергії від співробітництва;
- кластери-«імітатори» – додають певних зусиль та залучають інвестиції з метою формування можливостей для основи кластера, але критичної маси та умов для витрат капіталу немає.

У свою чергу, М. Енрайт уточнив поняття «імітатори», розподіливши його на три категорії:

- потенційні кластери мають певні дані для успіху розвитку сфери діяльності підприємства;

- політично керовані кластери мають певну підтримку уряду на всіх рівнях влади, але відсутня «критична маса» для розвитку підприємницької діяльності;

- кластери, які приймають бажане за дійсне, й при цьому не мають ніяких особливих переваг, окрім бажання сформувати кластер.

Окрім класифікації кластерних утворень за рівнем розвитку, науковці наводять численну кількість груп за різними ознаками [3, с. 23-31; 4, с. 26-31]. Визначимо наступні:

- за географічним охопленням – мегакластери, макрокластери, мезокластери, мікрокластери;
- за територіальним поділом – глобальні, транскордонні, міжнародні, національні, регіональні, локальні;
- за життєвим циклом – ембріональні, розвинені, зрілі, «вмираючі»;
- за рівнем конкурентних переваг – федеральні, національні, локальні;
- за напрямом інтеграційних відносин – горизонтальні, вертикальні, змішані;
- за типом партнерських відносин – формальні, неформальні;
- за галузевою специфікою – інноваційні, творчі, дискретні, процесні, туристично-рекреаційні, будівельні, транспортно-логістичні, змішані.

Існування низки класифікаційних ознак пояснюється багатовимірним процесом кластероутворення. Його вивчення проводиться на різних етапах формування і становлення кластерів. Кластерні стратегії та програми використовують змінний набір різних підходів, інструментів та методів, запозичених із інших сфер економічної політики, зокрема, таких, як промислова, інноваційна, технологічна, політика регіонального розвитку тощо. Це дає підставу стверджувати, що остаточна систематика кластерів в економіці ще недостатньо сформована і потребує подальшого дослідження. При такому дослідженні доцільно використовувати системно-структурний підхід з урахуванням найбільш впливових факторів взаємодії складових кластероутворення.

Відповідно до чинного законодавства України кластероутворення – це один із пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузей національної економіки. Інфраструктура інноваційної діяльності безпосередньо впливає на кластероутворення через інноваційні центри, технологічні парки, наукові парки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, венчурні фонди тощо. Інноваційна спрямованість визначає економічний зміст кластера, його конкурентні переваги, стратегічні можливості використання інтелектуально-виробничого потенціалу. Іншою важливою ознакою кластера є його динамічність та наявність гнучких зв'язків між складовими елементами. На відміну від формалізованих об'єднань, такі зв'язки сприяють збереженню оптимальної структури з можливістю заміни елементів без відчутних економічних втрат.

В окремих фахових публікаціях подаються наукові положення формування концепції щодо кластероутворення на засадах більш тісних зв'язків між учасниками кластерних утворень. Зокрема зазначається, що взаємозв'язки у виробничому кластері є системою взаємовідносин між його складовими. Реалізація цього процесу відбувається за допомогою різних форм у межах стійкої організаційної структури, з урахуванням ролі конкретного суб'єкта в економічному процесі.

Нині при дослідженні кластероутворення вирішального значення набуває вивчення взаємодій між його потенціальними складовими. Процес взаємодії складових кластера відбувається під впливом виробничих, технологічних, організаційних, економічних та соціальних факторів. Використання такого системно-структурного підходу дає можливість вибудувати логіко-структурну схему внутрішньокластерної взаємодії.

Характерні фактори і види кластерних взаємодій наведено на рис. 2.

Рис. 2. Види кластерних взаємодій залежно від факторів

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [6]

До принципів, які регулюють внутрішньокластерні взаємодії, відносять [7]:

- принцип взаємодоповненості: ланцюг відносин, побудований всередині кластера, сприяє скороченню терміну виготовлення і зменшенню собівартості продукції та послуг підприємств;

- принцип стриманої конкуренції: підприємства однієї галузі, що входять в кластер, здійснюють взаємовигідне співробітництво, задовольняючи потреби всередині кластера;

- принцип доступності: підтримка розвитку галузі шляхом залучення нових ідей та партнерів, для більш ефективного вирішення завдань щодо реалізації спільних проектів;

- принцип всебічних зв'язків: складові кластера здійснюють горизонтальні та вертикальні зв'язки;

- принцип спільності: взаємодії між складовими кластера повинні відповідати спільній стратегії розвитку;

- принцип відповідності: діяльність великих підприємств галузі повинна відповідати державній політиці;

- принцип стійкості взаємодій: стійкість кластера досягається тільки через стійкі взаємозв'язки між його елементами.

Найбільш виразна риса кластера проявляється у відносинах «Покупець-Постачальник». Більшість фірм купують сировину, компоненти, послуги у інших місцевих фірм. Наявність спільної мережі постачальників і покупців – це велика перевага для таких фірм. Суттєвою частиною взаємозв'язків у кластері є діяльність сформованого ним ланцюга доданої вартості. Конкурентні переваги фірм залежать від їх активності, починаючи від розробки проекту й до його реалізації. Кожен елемент ланцюга включає в себе певні елементи [8]:

- технологія: ресурси, вдосконалення, патенти, вибір процесу виробництва;

- дизайн продукту: призначення, фізичні характеристики, естетика, якість;

- виробництво: об'єднання ресурсів, сировина, виробничі потужності, локація, заготівля, обробка, збір товару;

- маркетинг: ціни, реклама, менеджери з продажів, упаковка, бренд;

- розподіл: канали, інтеграція, запаси, зберігання на складах, транспортування;

- обслуговування: гарантії, швидкість обслуговування, ціна послуги.

Стратегія кластероутворення розробляється на основі управлінсько-координаційних завдань, визначення критеріїв і методів вимірювання результатів діяльності кластера та провідних його учасників.

Отже, за рахунок упорядкування взаємозв'язків кластерне об'єднання покликане підвищити продуктивність його складових, збільшити сприйнятливості до інновацій та надавати додаткові умови для стимулювання й розвитку нових технологій бізнесу. Взаємодія складових кластера характеризується механізмами, які забезпечують процес їх об'єднання. По-перше, складові кластера повинні мати однакові рівні розвитку. Це обумовлене тим, що збереження високого рівня технологічного й економічного розвитку системи сприяє підтримці відповідного рівня її елементів. По-друге, існування конкуренції між горизонтальними складовими кластера позитивно позначається на його ефективності. По-третє, складові кластера продукують взаємну «додаткову корисність», яка не пов'язана з отриманням додаткової вартості, але в перспективі веде до отримання стійкого економічного ефекту.

Об'єднання зусиль, а також результати спеціалізації та співробітництва в кластерних структурах сприяють появі синергії – нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищенню ефективності діяльності у результаті об'єднання окремих частин, елементів у єдину систему за рахунок виникнення системного ефекту (емерджентності) [9]. Синергетичний ефект виникає у кластерах на таких рівнях [10]:

– на рівні організаційної структури – керуючі структури складових кластера створюють взаємодію між елементами;

– на рівні матеріальної заінтересованості кожного учасника кластера в рентабельності та ефективності всього кластера;

– на рівні соціальних гарантій – гарантована підтримка робітників підприємств – учасників кластера у разі тимчасових труднощів;

– на рівні доступу до знань, технологій та інформації;

– на рівні творчої мультиплікативності – виникає під час обміну інформацією в межах неформального інтелектуального середовища.

На кластерні взаємодії впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Фокус аналізу залежить від рівня зв'язків у кластері та кластерної концепції. Аналіз кластера має певні особливості, що визначаються як за рівнем предмету аналізу, так і за методологією. Це вимагає використання таких наукових дій: оцінка експерта, аналіз показників території, аналіз «витрати–дохід», оснований на торгівлі або інноваціях, мережевий аналіз та огляди [2].

Висновки. Отже, за результатами дослідження можемо зробити такі висновки:

1. У науковій економічній літературі існує численна кількість класифікаційних ознак кластерів.

Пояснення такого явища полягає у тому, що остаточний методологічний інструментарій з цього питання ще не визначений і потребує подальшого уточнення.

2. Визначальними характеристиками кластера є інноваційна спрямованість, динамічність та наявність гнучких зв'язків між його складовими.

3. Кластерні взаємодії залежать від організаційної структури кластера та ролі кожної складової в економічному процесі.

4. Взаємозв'язки між складовими кластера формують «ланцюжок додаткової вартості», а також сприяють виникненню синергетичного ефекту.

Наукова новизна даної роботи полягає у тому, що дістав подальшого розвитку науково-методичний підхід до управління кластероутворенням, який на відміну від існуючих, ґрунтується на виявленні факторів і видів взаємозв'язків складових кластера, що дозволяє забезпечити ефективне використання наявних та створення нових можливостей для інноваційного розвитку підприємств.

Перспективи подальших наукових розробок за даним напрямком. Взаємозв'язки у кластері потребують подальшого дослідження з удосконалення використання науково-методичних підходів до кластероутворення для встановлення теоретичного базису розробки практичних рекомендацій.

Список літератури:

1. Большая Советская Энциклопедия. (В 30 т.) Гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М.: «Советская Энциклопедия». 1973, Т. 12. – Квартнер – Конгур. – 1973. – 624 с., 29 л. ил., 6 л. карт.
2. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. / С. І. Соколенко – К.: Логос, 2004. – 848 с.
3. Хмара М. П. Високотехнологічні кластери Європейського Союзу: монографія / М. П. Хмара. – К.: ТОВ «ДКС», 2011. – 154 с.
4. Шконда В. В. Теорія та практика розвитку кластерів в сучасній економіці: монографія / В. В. Шконда, А. В. Кальнов. – Донецьк: Світ книги, 2013. – 147 с.
5. Войнарченко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія / М. П. Войнарченко. – Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.
6. Костюкевич Д. В. Оценка и организация кластерных взаимодействий предпринимательских структур: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Санкт-Петербург, 2009. – 18 с.
7. Неустроева Н. А. Теоретические подходы и принципы формирования кластерных структур [Электронный ресурс] / Н. А. Неустроева // Российское предпринимательство. – 2013. – № 10(232). – С. 114-126. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/28909/>
8. Michail A. Use of Porter's Value Chain Framework [Электронный ресурс] / А. Michail. – Режим доступа: <http://strategy-models.blogspot.com/2011/06/use-of-porters-1985-value-chain.html>. – Назва з екрана.
9. Войнарченко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. П. Войнарченко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27-30.
10. Алтухова Н. Механізм внутрішньої взаємодії у виробничих кластерах / Н. Алтухова // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1(30). – С. 102-106.

Воронкова І. Ю.

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

ФАКТОРЫ И ВИДЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОСТАВНЫХ КЛАСТЕРНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Резюме

Особенности функционирования кластера зависят от таких факторов, как специализация, структура производства, уровень комплексности и т. п. Изучение закономерных тенденций их развития, анализ состава, производственного направления, разработка вопросов моделирования, планирования и прогнозирования способствует определению общих черт кластеров и группировке их по определенным признакам. Эта задача решается с помощью классификации. В статье представлены классификационные признаки кластеров, приведены определяющие характеристики кластера, рассмотрены кластерные взаимодействия в зависимости от организационной структуры и функции каждой составляющей в экономическом процессе. Предложены критерии классификации кластеров через учет особенностей взаимодействия их составляющих. Определена цепочка взаимосвязи между составляющими кластера в формировании дополнительной стоимости и синергетического эффекта. Исследование взаимосвязей в кластере связывается с поиском оптимальных путей усовершенствованного использования методологических подходов к кластерообразованию и определения теоретического базиса разработки практических рекомендаций.

Ключевые слова: кластер, кластерообразование, классификационные признаки, взаимодействующие предприятия, взаимосвязи, составляющие кластера.

Voronkova I. Y.

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

FACTORS AND TYPES INTERACTION OF CLUSTER FORMATIONS

Summary

Features functioning cluster depends on factors such as specialization, structure of production, the level of complexity and so on. Learning regular trends of development of the composition, production direction for the development of modeling, planning and forecasting helps to identify common features of clusters and grouping them according to certain criteria. This problem is solved by means of classification. In the article classification signs clusters are defining characteristics cluster interaction is considered based on its organizational structure and the function of each component in the economic process. The criteria of classification clusters through consideration of the interaction of their component features. String defined relationships between the constituent cluster in the formation of surplus value and synergistic effect. Research linkages in the cluster associated with the search for optimal ways to use advanced methodological approaches to clustering and determining the theoretical basis of the development of practical recommendations.

Key words: cluster, clustering, classification criteria, interacting enterprise, relationships in cluster.

УДК 330.131.52

Гончаренко О. В.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОІННОВАЦІЙ

Досліджено існуючі методичні підходи до оцінки ефективності інноваційного процесу в агропромисловому виробництві. Встановлено, що оцінка успішності інновацій на рівні підприємства базується на двох фундаментальних показниках: прибутковості і впливі на бізнес. Доведено, що результативність управління інноваційним розвитком на мезорівні повинна характеризуватися співвідношенням величини витрат, здійснених органами влади в цілях підвищення інноваційної активності підприємницьких структур території і величиною отриманого від цього ефекту.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, ефективність, методика.

Постановка проблеми. В умовах задекларованих модернізаційних перетворень національної економіки країни на основі інноваційної стратегії одним з ключових питань є визначення характеру і вектору впливу цих перетворень на розвиток агропромислового виробництва, його відтворювальний режим функціонування і тип еволюційного розвитку інституціональної структури.

Для відповіді на поставлене питання слід з'ясувати, які механізми можуть реалізувати інноваційне зростання в аграрній сфері, стійкий розвиток її виробничого потенціалу, які фактори забезпечать конкурентоздатність агропромислового виробництва на внутрішньому і міжнародному ринках. Оцінка функціональної дієвості усієї сукупності чинників, важелів і стимулів цього зростання, формування механізмів забезпечення стійкого розвитку, відтворення і модернізації інноваційного потенціалу галузі в посткризовий період сприятимуть вирішенню поставленого завдання.

Інноваційний розвиток агропромислового виробництва може бути забезпечений шляхом активізації інноваційних процесів, постійного розширення використання поліпшених сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, експлуатації нових машин, прогресивних організаційно-економічних моделей, сучасних інформаційних технологій і інших нововведень.

Наявний стан організації інноваційних процесів в агропромисловому виробництві відображає одночасно декілька проблем: неефективне використання інноваційного потенціалу; відсутність інституційних передумов для комерціалізації новачків; не розробленість організаційних механізмів підтримки державою інноваційної діяльності,

відсутність єдиних критеріїв аналізу ефективності інноваційного процесу та інтегрального показника його оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці інноваційного розвитку, розробці теоретичних засад організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві та методичних підходів до його оцінки присвятили наукові дослідження закордонні і вітчизняні вчені: А. Голубєв, О. Дацій, В. Дементьєв [2; 3; 4], Л. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13]. Не дивлячись на певну розробленість поставленої проблеми, серед дослідників відсутня однаковість щодо єдиних критеріальних ознак оцінки інноваційної діяльності, не уніфіковано підходи до визначення результативності інноваційного процесу на мезо- та макrorівні, відсутній єдиний інтегральний показник для визначення ефективності інновацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Низька інноваційна активність агровиробників, необхідність визначення чинників стимулювання інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, пошук шляхів виходу з «інституціональної пастки», що склалася і перешкоджає інноваційному розвитку агропромислового виробництва, – зумовлює подальшу розробку методичного інструментарію для розв'язання зазначених проблем.

Віддаючи належне результатам досліджень фахівців з інноваційної проблематики щодо розкриття змісту і стадій інноваційного процесу, чинників та пріоритетів інноваційного розвитку, можливостей та факторів його стимулювання необхідно зазначити, що низка теоретичних, методологічних,